

CONSIDERAȚII LINGVISTICE CU PRIVIRE LA FITONIMELE ROMÂNEȘTI CREATE CU AJUTORUL TERMENULUI „URS”

Radu DRĂGULESCU, Associate Professor PhD,
„Lucian Blaga” University of Sibiu

Abstract: *Our work aims an inventory, statistical interpretation of the Romanian lexemes of ethnobotany on the term „bear”. A large number of Romanian phytonyms are directly involving the bear, a totemic animal, which, as in most Romanian folk creation shows sympathy towards this mammal (the people calling him Grandpa Martin). In the Romanian traditional culture, most often, the bear is associated with robust plants that grow at high altitudes or in inaccessible areas (where only the bear would think to wander), representing usually the embodiment of life and resistance in the wild but also a peaceful livelihood. A cult of this animal has existed since the Stone Age. Many Indo-Europeans, bear on a number of folkloric and mythological derivatives which have been preserved until today. In Indo-European languages to name the bear there are often used circumlocutions: in German: “Bär”, “Bjorn”, “bear” – brown; in Slavic: variations of the term „medvedi” - honey eater. Geto-Dacians considered the bear a sacred animal. By some interpretations even Zalmoxis name is placed in relation to the bear (ie its fur). In the Thracians mythology it played a cosmogonic role: Thracians believed that the pillars of the earth are supported by a bear on its back (or on the withers). In Romanian mythology the bear is invested with multiple apotropaic and therapeutic virtues and with the weather and the succession of the seasons.*

Keywords: *Romanian phytonyms, Conotation, Denotation, Linguistics, Etnobothany, Bear*

Am prezentat cu diverse ocazii strânsa legătură dintre om și lumea vegetală și resorturile ce stau la baza denominației și conotației în acest plan¹. Suntem în continuare de părere că etnobotanica reprezintă o sursă fertilă de informații

¹ Radu Drăgulescu, *Stilistica denumirilor populare de plante*, în *Studii și comunicări de etnologie*, Sibiu, 1998, p. 124-127, *Simbioza oikumen – lume vegetală în percepția lui George Coșbuc* în *Studii și comunicări de etnologie*, Sibiu 1999, p.109-122, *Simbolistica florii în poezia antumă a lui M. Eminescu*, în *Cercetări de limbă și literatură*, Oradea, 2000, p. 375-380, *Mitopoetica*, Cluj-Napoca, Editura Casa Carții de Știință, 2004, cap. *Bradu-mi spune bun cuvânt, Analiza sensurilor conotative și denotative ale lexemului lup în cadrul fitonimiei românești*, in *The Proceedings of the European Integration Between Tradition and Modernity Congress*, Volume 5, Târgu-Mureș, 2013, ISBN 978-606-581-095-2, p. 511-521, Constantin Drăgulescu, Radu Drăgulescu, *Contribuții la cunoașterea limbii geto-dacilor. Denumirile dacice de plante*, Sibiu, Editura Universității “Lucian Blaga”, 2000, Constantin Drăgulescu, Radu Drăgulescu, *Considerații asupra unor lexeme daco-geto-trace.*, Sibiu, Editura Universității “Lucian Blaga”, 2013 ș.a.

pentru cercetări antropolingvistice, psihologice și psiholingvistice. Fitonimia dezvăluie preocupările, reprezentările și subconștientul afectiv ale poporului. Denumirile de plante le-au fost sugerate oamenilor de așa-zisa *signatura rerum*, de tainicele „înscrisuri” prezente în morfologia, cromatica, mirosul, gustul, gingășia ori, din contră robustețea sau vulgaritatea organelor speciilor vegetale. Alte fitonime au derivat din diversele proprietăți ale plantelor, din ecologia și corologia lor, fenologia lor, din relațiile cu celelalte viețuitoare. Faptul că ele au fost consemnate în diverse scrieri este un câștig atât pentru etnobotanica românească, cât și pentru lingvistică și istorie².

La baza analizei noastre stă o colaborare a noastră cu Constantin Drăgulescu, *Dicționarul explicativ al fitonimelor românești*³ care completează substanțial *Dicționarul* lui Borza⁴, ce cuprinde pe lângă câteva mii de nume de plante maghiare, săsești, germane, franțuzești, engleze, rusești, ucraineene, sârbești, bulgărești, turcești, 10.906 nume românești de plante pentru 2.095 specii. Prin publicarea *Dicționarului explicativ al fitonimelor românești*, Constantin Drăgulescu a ridicat numărul numelor românești de plante cunoscute la 21.839 fitonime cunoscute până în prezent, fitonime care aparțin unui număr de 3.227 specii de plante indigene și exotice, spontane (sălbatic) și cultivate. La acestea se adaugă 3.070 nume de soiuri și 612 termeni care desemnează de părți (organe) de plante. Astfel fitonimia românească, cunoscută în momentul de față, însumează 25.521 de termeni.

Situația fitonimelor ce implică ursul se prezintă astfel:

Barba ursului (*Dryopteris filix-mas*, *Equisetum* spp., *Lycopodium clavatum*, *Usnea* spp.), **barba ursului grasă** (*Equisetum telmateia*): ursul consumă rizomi de *Dryopteris filix-mas* (inclusiv pentru a elimina viermii intestinali), tulpini fertile de *Equisetum* (mai ales *E. arvense* și *E. telmateia*), probabil și licheni din genul *Usnea* (și maghiarii spun speciei *Equisetum arvense* medves szakál „barba ursului”, posibil calc după numele românesc). Cât privește specia *Lycopodium clavatum* numele derivă din corespondentul iarba ursului, laba ursului. *Equisetum telmateia* are în plus epitetul „grasă” (< lat. grassa < crassa) deoarece este cea mai robustă (înaltă și groasă) dintre speciile de *Equisetum*. Fitonimul **barba ursului de bahne** (*Equisetum palustre*) redă și ecologia plantei (bahnă „mlaștină” cf. ucr. bahno, rus. pol., ceh. bagno, din rad. i.-e. *bhogh-, bhagh- „baltă, mlaștină”).

² Radu Drăgulescu, *Analiza sensurilor conotative și denotative ale lexemului lup în cadrul fitonimiei românești*, in *The Proceedings of the European Integration Between Tradition and Modernity Congress*, Volume 5, Târgu-Mureș, 2013, ISBN 978-606-581-095-2, p. 511.

³ Constantin Drăgulescu, *Dicționarul explicativ al fitonimelor românești*, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2010 (în reeditare cu adăugiri și revizuiuri).

⁴ Al. Borza, *Dicționar etnobotanic*, București, Editura Academiei R.S.R., 1968.

Brânca ursului (*Acanthus longifolius*, *Aegopodium podagraria*, *Ailanthus altissima*, *Digitalis grandiflora*, *Dryodon coralloides*, *Heracleum sphondylium*, *Lycopodium clavatum*, *Ramaria botrytis*, *Ramaria flava*, *Stereum hirsutum*): plantele au, ele sau unele organe ale lor (mai ales frunze și flori), aspect de brânci (< lat. branca) sau labe, tălpi, picioare/gheare. Rom. brânca ursului redă exact corespondentul lat. med. *branca ursina*. Brânca pământului este o contaminație a numelui brânca ursului cu corespondentul crucea pământului. Fitonimul brânca ursului s-a atribuit din eroare speciei *Ailanthus altissima*, confundată, adesea, cu *Rhus typhina*, a cărui inflorescență se poate spune că seamănă cu laba ursului. Același nume s-a comunicat greșit pentru *Digitalis grandiflora*, în loc de urechea ursului. Fasciația, adică apariția pe arbori a unor fascicule de ramuri subțiri comparabile cu un măturoi (ex. la molid-*Picea abies*), este numită **brânca vântului** (vânt < lat. ventus). Poate și fitonimul **brânca vântului** (pentru o plantă neidentificată folosită contra durerilor din vânt, mai ales dureri de picioare) desemnează tot această fasciație (a se vedea și mătura Ielelor, patul vântului) ori este vorba despre *Lycopodium clavatum*, un remediu contra durerilor reumatice (numită și brânca ursului, brâul pământului, iarbă de șale, șioldină).

Burete ursăsc (*Paxillus involutus*): cf. lat. boletus, gr. bolites „mănătarcă” din gr. „umflătură, bulgăre”. Poartă acest nume deoarece pălăria este catifelată, de culoarea blăunii ursului.

Buruiana ursului (*Heracleum sphondylium*) (a se vedea brânca ursului): posibil din rad. i.-e. *bher- „a crește, a se umfla, a se ridica” v. ind. bhūrih „abundent, mult, tare”, țig. burr „buruiiană”. Din română există scr., bg. burjan, rus. burian, magh. burján „buruiiană” (a se vedea bruscălan); maghiarii au și fitonimele hájaburján (*Anagallis arvensis*), férëkfarku burján (*Achillea collina*), hadiburján, essőburján (*Galinsoga parviflora*) ș.a. (J. Péntek, T.E.A. Szabó, 1976) și verbul burujánz „a crește exuberant”.

Capul ursului (*Echium vulgare*): fitonimul înglobează substantivul cap. Speciile de *Chelone* și de *Echium* (< gr. echion „șarpe”) au corola ca un cap/o gură din care ies staminele asemenea unor limbi (de șerpi). Speciile de *Echium* sunt numite și în fr. vipérine, it. viperina, iar cele de *Chelone* au numele germ. Schlangenkopf, engl. snakehead. Nu este exclus ca termenul urs din fitonimul *capul ursului* să nu derive din lat. ursus ci să fie o etimologie populară după rad. *ur-s- „gură” (a se vedea urs).

Căcatul ursului (*Prunella vulgaris*): subst. căcat „fecale” < lat. cactus (dar a căca poate fi prelatin, existând, pe lângă lat. caco, cacare și gr. kakkaó, irl. caccaim, rus. kakatj, macedorom. cac, din rad. i.-e. *kakka „a (se) căca”). Plantele au miros neplăcut, fetid. Posibil să existe legende care să explice de ce tocmai fecalele ursului.

Cerga ursului (*Dryopteris filix-mas*, *Peridium aquilinum*) < cergă “pătură, țol; cort, adăpost” (cf. macedorom. cergă, tsergă, bg., scr. čerga, ngr. tserga, alb. tsergă, cf. tc. tchergué, magh. cserge). M. Vinereanu consideră termenul de origine traco-illiră (din rad. i.-e. *kel- “a acoperi” > *keliga > *ceriga, cerga). Și maghiarii numesc speciile *Athyrium filix-femina*, *Dryopteris filix-mas*, *Polypodium vulgare*, *Pteridium aquilinum* cserge și farkascserge “cerga lupului”. Fitonimul sugerează că bălăriile formate de aceste ferigi constituie adăpostul/acoperământul sau așternutul ursului (există și numele germ. reg. Strofarn „ferigă-paie (de așternut)” pentru *Peridium aquilinum*, folosită ca așternut la vite).

Chedica ursului (*Lycopodium selago* actualmente *Huperzia selago*), **chedicuță** (*Lycopodium clavatum*): regionalisme, din p(i)edică, prin palatizarea lui p.

Chiminul ursului, chiminu(l) ursului de munte (*Ligusticum mutellina*): este vorba de variante ale fitonimelor chim, chimen aparținând, majoritatea aceleași familii (Apiacee) și cu fructe asemănătoare celor de *Carum carvi*. Fac excepție *Adonis aestivalis*, *Nigella arvensis* și *Nigella sativa* care, deși din altă familie (Ranunculacee) au și ele semințe comparabile cu fructele chimenului propriu-zis, semințele ultimei specii fiind și ele condimentare. Deoarece unele dintre specii nu sunt consumate de oameni, au fost considerate ale câinelui, calului, iepurelui, porcului, ursului sau țapului.

Ciuboțica ursului (*Corthusa matthioli*, *Primula auricula*): ncorporând substantivul ciubotă „cizmă, gheată” (< ucr. čoboty, pol. czobot, rus. cobot < tc. çabata > it. ciabatta), în concordanță cu forma florilor. Speciile de *Primula* au florile asemeni unor cizme. *Corthusa matthioli* este din aceeași familie cu *Primula* și are frunze de forma urechii ursului. Deci nu ciuboțica (floarea) este a ursului (fiind foarte mică pentru el) ci urechea (frunza). Fitonimul este o variantă prescurtată din *ciuboțica-urechea ursului.

Cojocul ursului (plantă neidentificată „cu frunza flocoasă”, poate aceeași cu urechea ursului (*Stachys lanata*) < kojoc (cf. sl. kožuchŭ din koža „piele” și rad. i.-e. *keug'-, *koug'- „coajă, înveliș”) și urs.

Cucuruzul ursului (*Equisetum arvense*, *Equisetum telmateia*): este posibil ca înțelesul inițial al substantivului cucuruz să fi fost „con (roșu) de brad”. Termenul s-a extins ulterior și asupra știuletelui de porumb din cauza asemănării morfologice a cele două organe vegetale. Și în diverse dialecte din Italia și Franța conului de brad i se spune kokorin (Milano) și kokoreko (Rouergue). Există și ideea (neverosimilă după majoritatea lingviștilor) că fitonimul cucuruz ar proveni din tc. kokoroz, de la care numele a fost preluat nu numai de români ci și de sârbi și bulgari (kukuruz), maghiari (kukorica, kukorika, kukuricza), austrieci (Kukurutz), prusaci (Kukuritz), sași (kukuruz, kukuruse), polonezi (kukurydza, kukuruza), cehi (kukurice), ucr. (kukurudz),

lituanieni (kukurūza), ruși (kukuruza, kukurusa), țigani (kukoritza). Pe lângă cucuruzul propriu-zis (*Zea mays*) și alte plante cu frunze sau tulpini asemănătoare porumbului ori cu inflorescențe/spice sporifere de forma știuleților de porumb au primit nume asemănătoare. Fitonimele compuse oferă informații despre ecologia speciilor: munte cf. lat. montem, pădure (a se vedea păduroaică, sălbatic < lat. salvaticus < silvaticus „de pădure”), despre utilitatea lor: hrană pentru capre, măgari, urs (exemplarele fertile sunt mâncate de urs), materie primă pentru confecționat mături ori despre cromatica florilor.

Feriga ursului, feriga urșilor (*Pteridium aquilinum*), numită și ferigă împărătească, voinicească sau ferige < lat. felicem „ferigă” (vechii greci aveau și ei pentru unele dintre specii fitonimul ptéryga din ptéryx „pană”, cu referire la forma frunzei). Planta crește în teren deschis, în “câmp”, este cea mai mare ferigă din România, de unde adjectivele voinicească (adică mare, cf. voinic „soldat; viteaz; tânăr” dar și „tare, robust” < sl. vojnĭkŭ), împărătească (împărat < lat. imperator) și, probabil, de aceea poporul crede că în tufele ei se adăpostește / se culcă ursul (a se vedea cerga ursului).

Fiere de urs (*Aloë spp.*), **fierea ursului** (*Gentiana cruciata*) < fiere „bilă” (< lat. *fele, fel). Plantele sunt „amare ca fierea” și se folosesc în tratarea bolilor hepato-biliare atât la oameni cât și la animale, germanii o numesc Erdgalle (fierea pământului). Amărăciunea unor plante ce ies din pământ a fost comparată cu aceea a fierii de urs.

Floare de urs (*Hibiscus trionum*, *Pulsatilla vulgaris*, actualmente *Pulsatilla montana*), dar și o specie neidentificată, utilizată în popor ca leac pentru avort, înțelesul fitonimului este „brânca” ursului (în conformitate cu forma frunzelor); ultimei specii germanii îi spun Wolfspfole „brânca lupului”; **floarea urșinicului** (*Lychnis calcedonica*) (a se vedea urșinic).

Gheara (ghearele) ursului (plantă medicinală neidentificată) < autohtonul gheară (I.I. Russu, 1981). Poporul a asemuit ciupercile din genul *Ramaria* cu ghearele diferitor animale. Ciupercile din genul *Ramaria*, cu aspect de mănunchiuri de “gherute” se numesc **ghiara ursului** (*Ramaria botrytis*, *Ramaria flava*).

Gura ursului (*Antirrhinum majus*, *Echium vulgare*) < gură (cf. lat. gula „gâtlej”, dar substantivul poate fi prelatin dat fiind v.ind. gora „gură”). Plantele au flori mai mult sau mai puțin asemănătoare unor guri / boturi de urs. Floarea speciei *Antirrhinum majus* este numită atât gură dragă (< sl. dragŭ; îndrăgită ca plantă ornamentală) cât și gura moroiului (dar moroi aici pare să fie ihtionimul moroi, de comparat cu morun-*Huso huso*).

Iarba ursului (*Equisetum arvense*, *Helianthemum nummularium*, *Lycopodium clavatum*, *Pulmonaria officinalis*, *Ramaria aurea*): în cazul speciei *Helianthemum nummularium* este o greșeală de transcriere în loc de iarba osului; *Lycopodium*

clavatum se numește și laba ursului, talpa ursului, brânca ursului, în germană Bärenklaupe și Bärlapp, și magh. medvetalpfü, datorită morfologiei tulpinii sporifere; *Ramaria aurea* este o ciupercă multiramificată numită și brânca ursului; numele speciei *Pulmonaria officinalis* derivă din corespondentul mierea ursului; *Equisetum arvense* se numește și barba ursului (cu înțelesul „hrana ursului”) deoarece tulpinile fertile sunt consumate de urs (a se vedea barba ursului).

Laba ursului (*Aegopodium podagraria*, *Heracleum palmatum*, *Heracleum sphondylium*, *Hericum coralloides*, *Lycopodium spp.*, *Petasites albus*, *Ramaria spp.*), **laba ursului de munte** (*Heracleum palmatum*): majoritatea plantelor au frunzele cu morfologie asemănătoare labei (inclusiv ghearelor) animalelor sus amintite (a se vedea și brânca ursului). Ciupercile *Ramaria*, *Clavulina cristata* var. *coralloides* și *Hericum coralloides* au corpuri de fructificație ramificate (ca o labă cu gheare/degete). Termenul labă este considerat a fi de origine maghiară (láb “picior”), dar, pe de o parte, el este comun și în limba românilor extracarpatici, pe de alta există v.ind. labh “a apuca, a prinde, a dobândi” (A. Berinde, S. Lugojan, 1984) și bg. lapa, rus. lapka, v.germ. lappa, lapo „talpă, labă, palmă”, lit., let. lopa „labă” (și rad. i.-e. *lopa „mână, labă”). În cazul speciei *Petasites albus* ar putea fi vorba de o confuzie cu *Heracleum* deoarece prima specie are frunzele circulare, nu în formă de labă de urs. Sau termenul labă este în legătură cu gr. labein „a prinde, a apuca” fiindcă și polonezii numesc planta lepiężnik și lopuh, iar ucrainenii kluboknek.

Lăbuța ursului, lăbuță (*Ramaria botrytis*, *Ramaria flava*) (a se vedea laba ursului).

Liaba ursului (*Lycopodium selago*, actualmente *Huperzia selago*) (a se vedea laba ursului).

Limba ursului (*Clavariadelphus ligula*); **limba ursului** (specie neidentificată folosită în alimentație, eventual *Allium ursinum*): frunzele plantelor sunt ca niște limbi, cele de *Alisma plantago-aquatica* s-au folosit la tratarea bolii vitelor numită limbare sau limbariță. Substantivul limbă își are originea în lat. lingua (plantele au organe, îndeosebi frunze și petale, în formă de limbă).

Mănătarcă ursească (*Boletus bovinus*), **mănătarcă, mănătarcă, mănătarcă, mănătarci, mănătarci, mănătarci, mănătarci mănătarcă, mănătarcă** (*Boletus spp.*): de comparat cu bg. manatarka, ngr. manitári(a), manites, amanitai, meglenorom. mântari, tc. mantar(i). Cel puțin meglenorom. mântari desemnează și specii de toxice (de *Amanita*) și neapreciate sub aspect alimentar („măntarli nu sa buni di mănătarca”). Miconimele au la origine gr. ámanitai, manitari din care și numele științific *Amanita* (a se vedea și măcătârcă). Miconimul grec derivă, se pare, din oronimul Amanos din Asia Mică (între Cilicia și Siria), după cum agaricon (> denumirea științifică *Agaricus*) ar

proveni din toponimul Agaria (din Sarmația), iar gr. bolites (> lat. boletus și denumirea științifică *Boletus*) din toponimul Boletum din Spania. Ciuperca *Boletus bovinus* este ursească, fie deoarece are culoarea blăunii ursului, fie fiindcă este robustă ori face aluzie la ecologia ei, în arealul ursului.

Mere ursănești, ursești, fitonimul măr este considerat și prelatin (cf. lat. *melus < lat. malus, gr. melon, málon, alb. mollë).

Mărarul ursului (*Ligusticum mutellina*, *Ligusticum mutellinoides*, *Peucedanum oreoselinum*), denumește specii cu frunze asemănătoare mărarului propriu-zis. Fitonimul mărar (ca și macedorom. mărăliu și alb. mărăj, maraj, mărăjē, moreja) este considerat termen autohton (Gr. Brâncuș, 1968) sau vechi grec (C. Diculescu, 1926), cf. gr. malathron, marathron, marathon (*Foeniculum vulgare*). Alteori este comparat cu corespondentul ngr. marathron, dar mai potrivită ni se pare trimiterea la gr. maraino „a se veșteji”, frunzele plantei ofilindu-se la scurt timp după înflorire. Mărarul propriu-zis (*Anethum graveolens*) seamănă foarte bine cu molura, mălura (*Foeniculum vulgare*) și de aceea presupunem și o eventuală evoluție din molură/mălură > *mărură > mărar (poate sub influența ngr. marathron). Sârbo-croații spun (slatki) morač și komorač speciei *Foeniculum vulgare*. Mărarul a fost o plantă cunoscută și de geto-daci numită de ei polpum, poltum⁵. Speciile necomestibile pentru oameni și urât mirositoare au fost „atribuite” iepurelui, lupului, porcului, câinelui, păsărilor, șarpelui, broaștei, ursului, în funcție de locul unde cresc ori după presupusele animale care le consumă.

Mierea ursului (*Anchusa officinalis*, *Borago officinalis*, *Celtis australis*, *Echium vulgare*, *Lamium album*, *Lamium maculatum*, *Melissa officinalis*, *Nonea pulla*, *Pulmonaria* spp., *Symphytum officinale*) **mierea ursului cu flori bălăi** (*Lamium album*) < miere (cf. lat. mel, *melem; după M. Vinereanu de origine traco-illiră) cu referire, fie la florile bogate în nectar (*Anchusa officinalis*, *Borago officinalis*, *Echium vulgare*, *Impatiens glandulifera*, *Lamium album*, *Lamium maculatum*, *Melissa officinalis*, *Pulmonaria* spp., *Stachys sylvatica*, *Symphytum officinale*), fie la unele organe (rizom, tulpini și frunze, fructe ex. *Celtis australis*, *Galinsoga parviflora*, *Holcus lanatus*, *Polypodium vulgare*, *Stellaria media*) dulci sau consumate cu plăcere de cai, găini, porci, poate și de capre și urși. În câteva cazuri (*Anchusa officinalis*, *Borago officinalis*, *Echium vulgare*, *Eritrichium nanum*) credem că avem etimologii populare (mierie „albastră” > miere) ori suprapunerea celor două semantici. În Dicționarul de sinonime (1982) se dă pentru omag (*Aconitum*) și corespondentul **mierea ursului** (informație

⁵ Constantin Drăgulescu, Radu Drăgulescu, *Contribuții la cunoașterea limbii geto-dacilor. Denumirile dacice de plante*, Sibiu, Editura Universității “Lucian Blaga”, 2000.

neregăsită de noi în alte surse). Dacă așa este, atunci, și în acest caz, miere este o răstălmăcire a termenului mierie „albastră”, aluzie la culoarea florilor.

Minta ursului (*Nonea pulla*), nu are nimic comun cu menta, fitonimul fiind comunicat/publicat greșit, considerăm noi, în loc de mierea ursului. Speciile care nu fac parte din genul *Mentha* fie sunt asemănătoare cu mentele, fie au miros aromat ca acestea.

Mnierea ursului (*Pulmonaria officinalis*) a se vedea mierea ursului. În herbarul lui S. Fl. Marian găsim o coală cu două exemplare de orhidee mici care aparțin, după determinarea lui Constantin Drăgulescu, speciei *Herminium monorchis*. Lângă ele este notat fitonimul *mniericea* (de la Cândreni jud. Suceava). Și germanii îi spun einknollige Honigorchis, polonezii miódokwiat krzyżowy, lituanienii medauninkas, fiindcă planta are o aromă plăcută de miere.

Mură ursărească (*Rubus sulcatus*) < mur (cf. lat. morus, gr. mura „boabă”; după M. Vinereanu termen prelatin). Macedoromânii numesc speciile de *Rubus* amură, iar italienii more. Există specii cultivate și sălbatice, de miriște (cf. sl. meriște, bg. miriște, după M. Vinereanu traco-dac, din *meliște „teren cu mei”), de zăvoi, de ogoare, de câmp, de pădure, cele mai multe cu fructe negre, mai rar roșii, consumate nu numai de oameni ci și de animale, mai ales de urs. Pot avea lăstarii glabri sau păroși, în tufe mai mari sau mai mici. Unele specii au lăstarii culcați la pământ. Din rom. mur există magh. múr și săs. murestaun, muhr (*Rubus*).

Părul ursului (specie neidentificată folosită contra viermilor intestinali, cu siguranță *Equisetum arvense*): din subst. Păr < lat. pilus, rad. i.e. *pi-lo, de comparat și cu scr. peruška „pământuf”. Plantele au frunze sau tulpini aspre și dure ca părul unor animale (porc, urs).

Pceleca ursului, pcelecă (*Lycopodium clavatum*): pcedecă este regionalism pentru p(i)edecă, aici redat, greșit sau nu, pcelecă.

Pedecă, pedecuță (*Lycopodium selago* actualmente *Huperzia selago*), *pedicuță, pedecuță, piedicuță, piedica ursului, piedică, podică* (*Lycopodium spp.*) < lat. pedica “piedică” (din gr. pus, podos „picior”, lat. pes, pedis „picior, copită, ghiară”), în conformitate cu fitonimele piciorul lupului, laba lupului, talpa ursului. Fitonimele sugerează asemănarea plantelor cu labelle / picioarele unor animale sau faptul că, în credința populară, ursul se împiedică / încurcă în vrejii acestor specii. Tema pod- „picior, copită” o regăsim și fitonimele *podb(e)ală, podbial, podbel, podbal, podval, podeală, podolean* (*Tussilago farfara*), de comparat cu rus. podbeal, bg. podbjal, ucr. potbilî, sb. podbel, cu înțelesul „floarea piciorului/copitei”, poate în toate limbile dintr-un fond comun (ca și poteca, cf. v.ind. pathaka, v. pers. pothi, gr. pátos, engl. path „potecă”). Probabil nici rom. copită nu provine din sl. kopyto, ci din presupusul traco-dacic *ko-pida / peda “piciorul vacii”, cf. v.ind. gopada

“piciorul bouului”. De altfel podbalul se mai numește și *copita măgarului*. Slav sau prelatin, substantivul copită se găsește și în fitonimele *copită*, *copitariță*, *copita calului* (*Fomes spp.*), *copita măgarului* (*Tussilago farfara*, *Asarum europaeum*) și *copite* (*Asarum europaeum*), poate și *popilnic*, *popâlnic*, *pochivnic*, *pochitnic*, *popivnic* (*Asarum europaeum*), presupunând că provin din *copitnic (cf. coresp. scr. kopitnik, pol. kopytnik, rus. kopîten < sl. kopyto “copită”; numele reflectă forma frunzei plantei). Ori forma românească inițială a fitonimelor a fost *podilnic, *podivnic (cf. cu coresp. rom. popâlnic și ucr. podlîsnec) în care pod “picior”, același din rom. podb(e)al (*Tussilago farfara*), cu semantica numelui germ. Huflattich.

Peria ursului, *perie*, *perie ursească* (*Equisetum arvense*): specia are ramificații aspre ca o perie sau ca părul ursului (a se vedea acolo). Dar în Maramureș se numește peria ursului exemplarul fertil, care nu are ramificații în formă de peri. În această situație perie trebuie să redea magh. perje „iarbă” (chiar i se spune iarba ursului pentru că urșii consumă exemplarele ferile de *Equisetum arvense*).

Piciorul ursului (*Ramaria flava*): ciuperca este ramificată, putând fi comparată cu o mică labă de urs.

Piedica ursului (*Lycopodium selago* actualmente *Huperzia selago*) a se vedea pedică. Pe o coală de herbar din colecția lui S. Fl. Marian, cu material de *Potentilla reptans*, este notat fitinimul *pedicuce* (pedicuță). Planta are stoloni lungi în care, chiar se pot împiedica animalele și oamenii.

Pomul ursului (*Sorbus aucuparia*) < lat. pomus. Fructele sunt cu plăcere consumate de urs.

Porumbeaua ursului (*Arctostaphylos uva-ursi*): face fructe sferice asemănătoare celor de *Prunus spinosa* (numite porumbe, porumbele) dar roșii, numite și strugurii ursului (a se vedea acolo). *Prunus spinosa* este un arbust cu spini și numele poate veni, mai curând, din rad. i.-e. *(s)kereb(h) “a tăia” (a se vedea scorumbar și coroabe 2) decât din ornitonimul porumb(el) (aluzie la culoarea fructelor oarecum asemănătoare penajului porumbelului). Totuși albanezii spun acestui arbust kułumbri, probabil, din lat. columba „porumbel”. Pe de altă parte avem variantele corumbar, corumbel, coroambe (a se vedea coroabă 1,2) din care ar fi putut deriva porumbar, porumbel (*Prunus spinosa*) (cf. și ornitomimele lat. columba și palumba „porumbel”); nici săs. prumbeere „prună-boabă” nu trebuie neglijat (împrumutul ar fi putut fi și invers, rom. porumbele > săs. prumbeere). Ori, dat fiind faptul că atât *Prunus spinosa* cât și speciile de mur (*Rubus*) fac boabe negre și brumate, comestibile, am putea presupune că rom. porumbele vine din săs. prumbeere, germ. Brombeere (*Rubus spp.*). Fructele de porumbar se numesc: căcănețe (a se vedea căcăneț),

coroabe (a se vedea coroabă), coțobrelle (a se vedea coțobrel), porâmbe, porâmbi, poroabe, porumbe(le), porumbrele, scoroabe (a se vedea scorumbar). **Pula ursului** < pulă „penis” (cf. lat. pulla, lat. pullus „pui”; de comparat cu fitonimele rom. pasăre, cocoșel; și în dialectul madrilen al spaniolei există subst. pola cu semnificația „penis” și „pui de găină”; M. Vinereanu compară rom. pulă cu frig. ballion, gr. phallos „penis”). Ciupercile (*Amanita*, *Bovista*, *Coprinus Lycoperdon*, *Macrolepiota procera*, *Morchella*, *Phallus impudicus*, *Ptychoverpa*) numite astfel au (în stadiul tânăr) aspect de penis (cf. numele științific *Phallus impudicus*) ori au miros urât, iar celelalte plante au spice sporifere (*Equisetum*), inflorescențe / fructificații (*Arum*, *Coralliorhiza*, *Petasites*) cu morfologie amintind de un penis. *Equisetum arvense* s-a folosit împotriva impotenței. Speciile de *Equisetum* se mai numesc și barba ursului, cucuruzul ursului, peria ursului.

Puța ursului (*Equisetum* spp.): fitonimele includ subst. puță „organ genital (de comparat cu lat. praeputium „prepuț”, poate dintr-un lat. *putium „mic” ori din vb. a puți, cf. lat. putire ori termen prelatin dat fiind v.ind. puccha „penis, coadă” și puți „împuțit, putoare”). Albanezii au și ei termenul poc „vulvă”, maghiarii pics, polonezii și cehii pica „vulvă”, iar sârbo-croații puca „puță”. Majoritatea speciilor au organe (corpuri de fructificație, spice sporifere, inflorescențe, fructe) care seamănă cu un penis, câteva cu aspectul ori culoarea vulvei ori au miros neplăcut. Mamiferele al căror nume este inserat în fitonime sunt simboluri ale virilității ori au penisuri asemănătoare cu organe ale plantelor în cauză (câine, pisoi, urs).

Rădăcina ursului (*Ligusticum mutellioides*) calc după germ. Bärwurz (a se vedea chimenul ursului) < substantivul rădăcină din lat. radicina.

Ridichea ursului (*Geum montanum*) < ridiche (cf. lat. radícula „rădăcinuță”, it. radichio „ridiche” din care și ngr. radiki, tc. radikia, alb. radhiqe; lituanienii numesc și ei ridikas, ridikėlis speciile de *Raphanus*, ucraineienii redika, rușii red'ka). Planta are miros / gust de ridiche și frunze asemănătoare ridichei. Posibil să fie consumată de urs.

Rușinea ursului (*Equisetum sylvaticum*): spre deosebire de celelalte fitonime formate cu ajutorul termenului „rușine” și care denumesc specii cu flori roșietice - și de aceea credem că fitonimul este o etimologie populară din adj. roș, roșu (cf. lat. russus, roseus „roșu” sau *rosinus „trandafiriu”) din care, de altfel, derivă și subst. rușine (din vb. a roși) – numele plantei *Equisetum sylvaticum* (rușinea ursului) înseamnă „penisul ursului” și este o aluzie la aspectul spicului sporifer (dar și în acest caz, tulpinile fertile pe care se formează spicul sunt adesea roșietice).

Salata ursului (*Allium ursinum*) (a se vedea aiul ursului): **salată** cf. ngr. saláta, it. salata (există și bg., tc. salata, alb. salatë, magh. saláta, fr. salade, engl. salad);

se presupune că numele provin din it. insalata, zelada „sărat” (cf. și fr. sale „sărat”) așa cum sunt preparatele culinare numite salate; noi suntem înclinați să credem că salata, zelada derivă din rad. i.-e *g'hel “a sclipi; galben, verde” din care și dac. *zila, *zela “plantă, iarbă, floare”⁶, let. zâle, lit. žolė, rus. zel'e „plantă”, slov. zelje, bg. zele „zarzavat”.

Spinul tălpii ursului (*Acanthus longifolius*): cf. lat. spinus, după M. Vinereanu subst. spin ar putea fi de origine traco-dacă (din rad. i.-e. *sp(e)i- „ascuțit”, *spei-no-, *spina „vârf ascuțit”). Planta are aculei înțepători.

Strugurele ursului (*Arctostaphylos uva-ursi*, *Muscari botryoides*, *Plantago indica*), **strugurul ursului** (*Ribes grossularia* actualmente *Ribes uva-crispa*), **strugurul urșilor** (*Arctostaphylos uva-ursi*) < strugure, termen autohton (I.I. Russu, 1981) din asemănarea fructelor și florilor/inflorescențelor plantelor cu boabele / strugurii / ciorchinii viței de vie. Fitonimul strugurele ursului poate fi un calc după gr. *Arctostaphylos*, respectiv lat. *uva-ursi*.

Talpa ursului (*Acanthus longifolius*, *Bergenia crassifolia*, *Chaiturus marrubiastrum*, *Heracleum* spp., *Lycopodium clavatum*, *Phyllocactus ackermanni*): morfologia frunzelor, mai ales, dar și a inflorescențelor și ramificațiilor tulpinilor a fost comparată cu talpa acestui mamifer.; și elvețienii spun speciei *Heracleum sphondylium* Băretalpe „talpa ursului”, iar englezii numesc planta *Acanthus longifolius* bear's breech, ultima numită și de maghiari medvetalp(fú). Considerăm că „talpă” nu provine din magh. talp “talpă” (cum apare în multe lucrări) ci din lat. *talpa “labă” din care friul. talpe, comel. talpa, v.germ. tâpe, germ. vechi Tap(p)e „labă, brâncă” (a se vedea și tăpălagă). După M. Vinereanu subst. talpă este prelatin. Probabil numele latin al cârțiței, talpa, provine de la labelle puternice ale animalului adaptate la săpat.

Talpă de urs (*Acanthus longifolius*) (a se vedea talpa ursului)

Unghia ursului (*Carduus acanthoides*) < unghie (< lat. unghla < lat. ungula), redând morfologia fructelor, mai rar a frunzelor și florilor speciilor comparate cu ghiarele ursului.

Urechea ursului (*Arctium lappa*, *Cortusa matthioli*, *Melissa officinalis*, *Primula auricula*, *Stachys lanata* și o specie neidentificată numită și plăcinta vacii) < ureche (< lat. oricla < lat. auricula), italienii spun și ei speciei *Primula auricula* primula orecchia d'orso. Ciupercile și frunzele cormofitelor de mai sus au aspect asemănător unor urechi.

Urs, ursu (*Galeopsis ladanum*), **ursan** (*Geranium robertianum*), **ursoaică** (*Echium altissimum*, *Echium vulgare*), **capul ursului**, **gura ursului** (*Echium vulgare*): etimologii populare din rad. *ur- cu semantica „gură, cioc” în cazul speciilor

⁶ Constantin Drăgulescu, Radu Drăgulescu, *Contribuții la cunoașterea limbii geto-dacilor. Denumirile dacice de plante*, Sibiu, Editura Universității “Lucian Blaga”, 2000.

Galeopsis și *Echium* (cf. cu morfologia florii), respectiv „cioc”, redând forma fructului plantei *Geranium robertianum*. Ori dacă este vorba chiar de urs, fitonimele care desemnează speciile de *Galeopsis* și *Echium* au avut inițial înțelesul „(flori ca o gură de) urs/ursoaică”. Puțin probabil ca ursan să derive din verbul a ursi (a se vedea ursitoare) deși *Geranium robertianum* s-a folosit la vrăji de dragoste.

Ursărele (*Dianthus barbatus*, *Phlox paniculatus*), **ursinică**, **ursuele** (*Dianthus barbatus*), **urșinic** (*Lychnis calcedonica*): etimologii populare după teme cu înțelesul „a lumina” și/ori „catifea”. Dacă *Gentianella amarella* se numește **ursoică**, **ursoică de câmp** (așa cum notează S. Fl. Marian în *Botanica poporană*), poate avea tot semantica „(floare) luminoasă”, dar presupunem că este vorba despre altă specie. Același autor amintește și fitonimul **ursoică de grădină**, pentru o specie neidentificată și care ar putea desemna fie specia *Dianthus barbatus*, fie *Phlox paniculatus*.

Ursoaică, **ursoaică de câmp** (*Gentianella amarella* sub *G. germanica*) (a se vedea ursărele).

Ursomic (*Coleus blumei*): în loc de urșinic „catifea”, planta având frunzele catifelate.

Vinețica ursului (*Russula fragilis*): este vorba despre o ciupercă. Unele specii de ciuperci din genul *Russula* deși au alte culori au primit numele generic „vinecioare, vinețele” urmat (uneori) de un termen care evidențiază adevărata cromatică a pălăriei.

Analizând motivațiile genezelor acestor fitonime observăm că ursul este prezentat drept animal totemic al poporului nostru, cu implicații definitorii pe mai multe planuri, acest animal având, cu foarte rare excepții, reprezentări, corelații și conotații pozitive în cultura tradițională a poporului nostru. Cercetătorii estimează că în momentul de față, România este țara membră a UE cu cel mai ridicat număr de urși (exemplarele variind între 5600 și 6300).

În explicarea semnificației numelui principalului zeu al geto-dacilor, Zalmoxis am putea porni de la precizările lui Porphyrios. Acesta notează⁷ că traci numesc pielea/blana „zalmos”⁸ și că Zalmoxis ar fi fost înfășurat într-o piele de urs după naștere. Dacă numele Zalmoxis vine din trac. zalmos „piele, blană” atunci noi presupunem că nu este vorba de blana (de urs) cu care ar fi fost înfășurat sau acoperit la nașterea lui ca prunc ci la nașterea lui „spirituală” la ritualul de inițiere în misterele cultului lui Sabasius. Pornind de la aceste

⁷ Porphyrios, *Viața lui Pythagoras*, p. 14.

⁸ Afirmația lui ar putea fi adevărată, dar sunt cercetători care se întreabă dacă nu cumva Porphyrios din Tyr, care cunoștea cu siguranță mai bine limba arameică decât traca, a atribuit tracilor cuvântul salma (slmh) „blană, veșmânt, manta” (din care unii deduc și numele celui de-al doilea rege a monarhiei iudeo-israelite Solomon).

amănunte am putea traduce Zalmoxis “(Acoperitul/Învelitul cu) piele de cerb” cf. zalm- “piele” și ox- “cerb” (date fiind ir. oss „ciută”, lit. ožỹs, gr. aix “capră”) ori “(Acoperitul/Învelitul cu) blană de urs” (zalm- “blană” și moxis “de urs”, cf. sl. mečika și lit. meszka “urs” sau zalm- și oxis cf. span. și galez. oso, catal. os “urs”)⁹.

În cazul unor fitonime este posibil ca termenul *urs* să nu provină de la lat. *ursus*, ci poate fi prelatin: v.ind. *urs*, *ursa* sau o etimologie populară după rad. *ur-s- „gură”.

Am identificat un număr de 54 fitonime în componența cărora regăsim constituentul lexical „urs”, dintre acestea, 50 sunt fitonime analitice, realizate prin compunere: 47 prin subordonare genitivală (atribute substantivale genitivale: de ex. *Salata ursului*, *Urechea ursului* etc.), iar 3 prin subordonare acuzativă (substantiv+prepoziție+substantiv: de ex. *Fiere de urs*, *Talpă de urs* etc).

Raportându-ne la tema lucrării noastre, denumirile de plante ce implică lexemul *urs*, își găsesc o motivație fie într-un habitus care seamană cu un organ al acestui animal (*talpa*, *ochiul*, *botul*, *limba*, *blana* etc.), fie că au influență asupra acestei vietăți (*pedica ursului*), fie desemnează, prin asociere cu ursul, biotopul plantei (evidențiind ca este o plantă sălbatică, de pădure, de munte etc.).

Bibliografie

- Bejan, Dumitru, *Nume românești de plante*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1991.
- Berinde. A., S. Lugojan, *Contribuții la cunoașterea limbii dacilor*, Timișoara, Editura Facla, 1984.
- Borza, Al., *Dicționar etnobotanic*, București, Editura Academiei R.S.R., 1968.
- Brâncuș, Gr., *Vocabularul autohton al limbii române*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983.
- Chivu, Gheorghe, *Dictionarium Valachico-Latinum. Primul dicționar al limbii române*, studiu introductiv, ediție, indici și glosar de Gh. Chivu, Editura Academiei, București, 2008.
- Chivu, Gheorghe, *Nume de plante în Dictionarium valachico-latinum, în Limba română. Controverse, delimitări, noi ipoteze, Actele celui de al 9-lea Colocviu al Catedrei de limba română, I*, Editura Universității din București, 2010, p. 333-340.
- Drăgulescu, Constantin, *Dicționarul explicativ al fitonimelor românești*, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2010.

⁹ Constantin Drăgulescu, Radu Drăgulescu, *Considerații asupra unor lexeme daco-geto-trace*, Sibiu, Editura Universității “Lucian Blaga”, 2013.

Drăgulescu, Constantin, Radu Drăgulescu, *Contribuții la cunoașterea limbii geto-dacilor. Denumirile dacice de plante*, Sibiu, Editura Universității "Lucian Blaga", 2000.

Florea Marian, Simion, *Botanica poporană română*, vol. I-III, Suceava, Editura Mușatinii, 2008 – 2010.

Hasdeu, B.P., *Etymologicum Magnum Romaniae*, București, 1894.

Porphyros, *The life of Pythagoras*

http://www.tertullian.org/fathers/porphyry_life_of_pythagoras_02_text.htm

Russu, I.I., *Etnogeneza românilor*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981.

Vinereanu, M., *Dicționarul etimologic al limbii române pe baza cercetărilor de indo-europeanistică*, București, Editura Alcor Edimpex, ed. a 2-a, 2009.